

თემა VII

ზმნა. სუბიექტური და ობიექტური პირი. პირისა და რიცხვის ნიშნები. ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორია სვანურში. ზმნის მრავლობითი რიცხვის წარმოება სუბიექტურსა და ობიექტურ პირებში.

სვანურში ზმნას იგივე კატეგორიები მოეპოვება, რაც ქართულსა და ზანურს: პირი, რიცხვი, დრო, კილო (უღლების კატეგორიები); ასპექტი. გვარი, ქცევა, კონტაქტი (წარმოქმნის კატეგორიები). ქართველური ზმნის მექანიზმი საერთოდ რთულია, მაგრამ სვანურისა – განსაკუთრებით: აქ დამატებით გვაქვს ექსკლუზივ-ინკლუზივის ფორმები, ევიდენციალური (არამოდალიზებული და მოდალიზებული - ეპისტემიკური მნიშვნელობისა).

სვანური ზმნა პოლიპერსონალურია.

- **სუბიექტური პირის ნიშნები** სინქრონიულ დონეზე განსხვავებულია ზმნის ფუძის მიხედვით: ხმოვნით დაწყებულ ფუძეებთან ისინი უფრო რთულია, ვიდრე თანხმოვნით დაწყებულ ფუძეებთან, თუმცა ისტორიულად ისინი ერთი წარმოშობისაა.

S პირის ნიშანთა სქემა

მხ. რ.

ხმოვნით დაწყებულ ფუძეებთან	თანხმოვნით დაწყებულ ფუძეებთან
----------------------------	-------------------------------

I პ	ხჟ-, ლნტ. მ-	ჟ-
II პ	ხ-	∅
III პ	ლ-	∅, ან: სუფიქსები -ს, -ა, -ე

ამ ნიშანთაგან ჟ- ინფიქსია (ტ-ჟ-იხე „ვაბრუნებ“, შდრ. საწყისი ლი-ტხ-ე < ლი-ტიხ-ე);

ლ- პრეფიქსი შემონახულია ორ ზმნაში: ლი „არის“, ლჰსჟ „იყო“.

-ს გვხვდება კავშირებითის მე-3 პირში;

-ე – წყვეტილში;

- **რიცხვი.** სუბიექტურ პირთა მრავლობითობა გამოხატულია სუფიქსებით: I და II პირში -დ, III პირში -ხ ნიშნებით, მაგრამ I პირი განარჩევს ექსკლუზივსა და ინკლუზივს ყველა დიალექტში; ექსკლუზივის ნიშანია იგივე, რაც მხ. რ-ში: ხჟ- ან -ჟ-. ინკლუზივისა კი ლ¹ჟ-;

ს პირისა და რიცხვის ნიშანთა სქემა:

I პ	Si ლ- - -დ Sex ხჷ- - -დ	ლ-გ- - -დ -ჷ- - -დ
II პ	ხ- - -დ	∅- - -დ
III პ	ლ- / ∅- - -ხ	∅- - -ხ

- პარადიგმა (ზმნები: ხჷ-პრი „ვარ, ვიმყოფები“; ლი-დგ-ე < ლი-დიგ-ე „ქრობა“

I პ	ხჷ-პრი „ვარ“ ხჷ-ი-დგ-ე „ვიქრობ“ დ-ჷ-იგ-ე „ვაქრობ“	Si ლ-პრი-დ, ლ-ი-დგ-ე-დ, ლგ-დგე-დ Sex ხჷ-პრი-დ, ხჷ-ი-დგ-ე-დ, დ-ჷ-იგე-დ
II პ	ხ-პრი, ხ-ი-დგ-ე, დიგე	ხ-პრი-დ, ხ-ი-დგ-ე-დ, დიგე-დ
III პ	პრი, ი-დგ-ე, დიგე	პრი-ხ, ი-დგ-ე-ხ, დიგე-ხ

- ობიექტური პირი.

მხოლოდით რიცხვში პირდაპირი და ირიბი ობიექტის ნიშნებია: 1-ელ პირში მ¹გ¹-, მე-2 პირში ჯ²გ¹-, მე-3 პირში პირდაპირი ობიექტისთვის ∅, ხოლო ირიბი ობიექტისთვის – ხ- (ვარაუდობენ, რომ ისტორიულად ჰ- იყო); ვ. თოფურიას აზრით, პირდაპირ ობიექტსაც უნდა ჰქონოდა თავსართი ლ-, რომელსაც გადმონაშთის სახით ადასტურებს ზმნებში : ლა-ლ-ემ „შეჭამა“, ლა-ლ-იმ „დალია“.

მრავლობითი რიცხვში ობიექტური პირიც განარჩევს ზემოსვანურში ინკლუზივსა და ექსკლუზივს. ინკლუზივის ნიშანია გჷ- პრეფიქსი, ექსკლუზივისა – ნ-. ქვემოსვანურში ობიექტურ პირთან ინკლუზივ-ექსკლუზივის სხვაობა მოშლილია და გაბატონებულია ქართულთან საერთო გჷ-. მათ მრავლობითი რიცხვის ნიშანი არ სჭირდებათ. მე-2 და ინვერსიული ზმნების მე-3 პირში კი მრავლობითი რიცხვის ნიშანია -ხ.

ამ ნიშანთაგან **ჟ**- ქართულ-ზანური პალატალიზებული **გ**-ა, ხოლო **-გ**- — თანხმოვანთაგანია. ინკლუზივისა და ექსკლუზივის შესახებ ორი ურთიერთგამომრიცხავი მოსაზრება არსებობს: ერთი მოსაზრებით, იგი მეორეულია და ამით აიხსნება მისი განურჩევლობა ქვემოსვანურში (ასევე არეული ხმარება უშგულურსა და ხალხურ სიმღერებში), ასევე ქართულში **ჟ**-ს წინ **გ**-ს განვითარება. მეორე მოსაზრებით, იგი საერთოქართველური მოვლენაა, კარგადაა შემონახული და დღესაც ცოცხალია სუბიექტურ ფორმებში მთელ სვანურში, გადმონაშთის სახითაა დაცული **მ**- და **გჟ**- დაპირისპირება ძველ ქართულში. **გჟ**-ს დაცულობა და **ნ**-ს დაკარგვა ქვემოსვანურში ახსნილია ქართულის გავლენით (ექსკლუზივ-ინკლუზივის შესახებ ვრცლად იხ. **დანართი 1**).

○ პირისა და რიცხვის ნიშანთა სქემა:
მხ. რ. მრ. რ.

I პ	მ -, მ-გ -	Oi გჟ -, გუ - (<გჟ+გ) Sex ნ -, ნ-გ -
II პ	ჯ -, ჯ-გ -	ჯ - — ბ , ჯ-გ — ბ
III პ	ხ -, (* ჰ -), Ø	ხ -, Ø — ბ

➤ პარადიგმა (ზმნები: **მ-ი-რი** „მივის“; **ლი-ტბ**-ე < **ლი-ტიხე**-ე „და-/მო-ბრუნება“

I პ	მ-ი-რი „მივის, მყავს“, მგ-ტბ -ე „მაბრუნებს“	Si გჟ -ი-რი, გუ-ტბ -ე Sex ნ -ი-რი, ნგ-ტბ -ე
II პ	ჯ -ი-რი, ჯგ-ტბ -ე	ჯ -ი-რი- ბ , ჯგ-ტბ -ე- ბ
III პ	ხ -ო-რი, ტიხე	ხ -ო-რი- ბ , ტიხე-ბ

ლიტერატურა:

1. ვ. თოფურიას, სვანური ენის სახელმძღვანელო, თბ., 2008 წ. გვ. 38-63;
2. ზ. ჭუმბურიძე, ლ. ნიუარაძე, რ. ქურდაძე, სვანური ენა, თბ., 2007, გვ. 133-148;
3. კ. დონდუა, რჩეული ნაშრომები, I, 1967, გვ. 99-108;
4. ქ. მარგიანი, ზემოსვანურ დიალექტთა მორფოსინტაქსური ანალიზის ზოგი ასპექტი, თბილისი, 2009, გვ. 58-74;

პრაქტიკული დავალება: ვაუღლოთ აწმყოში ზმნები: სუბიექტური წყობით **ლი-მრ-ი** „წერა“ (**ხჷ-ა-მრ-ი** < **ხჷ-ა-ირ-ი** „ვწერ“); ობიექტური წყობით: **ლი-ხტჷ-ი** „ხატვა“ (**მ-ა-ხტჷ-ი** „მხატავს“);